

Vár a kastély

A körmendi hercegi kastély évszázadai

Kiállításvezető

Körmend, 2013

Kiállítási koncepció és forgatókönyv:

Móricz Péter

A kiállításvezetőt írta és szerkesztette:

Móricz Péter

Borítóterv:

Jámbori Tamás

Fényképek:

Dabasi András

Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum Batthyány Archívuma

Móricz Péter

Fordítás:

Antal András

ISBN 978-963-08-7228-7

A kiállítás és a kiállításvezető létrehozását támogatták:

Felelős kiadó:

H. Vörös Márta

A Körmendi Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár igazgatója

Vár a kastély – A körmendi hercegi kastély évszázadai

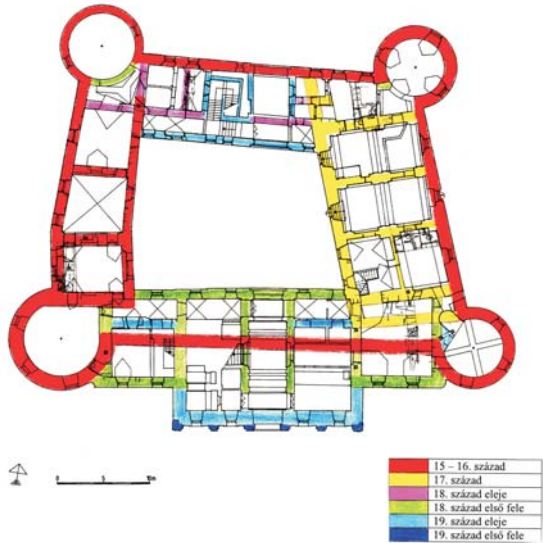
Körmend ékessége a hercegi Batthyány-Strattmann-kastély, az ország egyik legjelentősebb műemlékegyüttese. Magyarországon öt kastélyegyüttes került a kiemelt kastélyok közé, melyek a magyar kastélyépítészetet leginkább reprezentáló alkotások: az óbudai Zichy-kastély, a fertői Esterházy-kastély, a gödöllői Grassalkovich-kastély, a körmendi Batthyány-Strattmann kastély és a keszthelyi Festetics-kastély. A körmendi műemlék hosszú törtérijával a fentiek közül is kiemelkedik, hiszen a barokk kastély megalkotásához felhasználták a 15. századi várkastélyból a 17. század folyamán kiépített végvár falait. A körmendiek által Várnak hívott épület történetének bemutatásakor nem feledkezhetünk meg a Várkert, a tulajdonos főurak és a kastély gyűjteményeinek ismertetéséről sem.

A kastélykápolnában 2013. június 22. és október 31. között bemutatott időszaki kiállítás célja – a kastély történetének ismertetése mellett – felhívni a figyelmet a műemlékegyüttes jelenlegi méltatlan állapotára. A kiemelt főúri rezidenciák közül a Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeumnak otthont adó körmendi kastély van a legrosszabb állapotban. A kastély építéstörténetének bemutatása talán felhívja a figyelmet az egykori és a jelenlegi állapot közötti különbségre: a műemlék fénykorainak felidézése jól szemlélteti, hogy milyen is lehetne Körmend hercegi kastélya.

A kastély építéstörténete

A város északkeleti sarkán emelt épületről – a mai várkastély elődjéről – először 1459-ből van tudomásunk, melyet a latin nyelvű korabeli oklevelek „Castellum”, kastély elnevezéssel illették. E szónak késő középkori jelentése várszerűen megépített, vízesárokkal körülvett, magas falakkal övezett nemesi kúria. Építetőjében az akkori időkben Körmentet birtokló Szécsényi családot gyaníthatjuk. Építészeti képe ismeretlen, a középkorból sem leírása, sem ábrázolása nem maradt ránk. A város és vele együtt a reneszánsz várkastély a 15-16. században sűrűn cserélt gazdát: Ellerbach Bertold, később Bakócz Tamás, majd az Erdődyek birtokolták. A török veszély közeledtével már a Batthyányak tulajdonába került várat megerősítették. Először az 1610-es években, majd később az 1650-es évek elején építették át jelentősebb mértékben. (1. kép: A kastély építési periódusai. Készítette: Mentényi Klára)

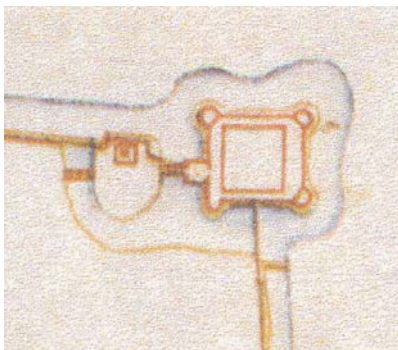
1. kép

Batthyány I. Ádám megbízásából készítette el az átépítés terveit a kor kiváló olasz hadmérnöke, a későbbi császári főépítész, Filiberto Lucchese. Ezek alapján Carlo della Torre építőmester irányításával zajlottak a munkálatok 1653-1657 között. Ennek eredményeképpen már mind a négy oldalon emeletes épületszárnyak álltak, a tornyok ezek fölé magasodtak. A fából épült udvari tornác helyén téglapillérekre épített emeletes, árkádos tornác húzódott. Ekkor az ablakok még többnyire az udvarra nyíltak, de az emeleten néhányat már kifelé is törtek. A várkastély tömör és súlyos középkori jellege ugyan ezután is megmaradt, belseje azonban lakhatóbbá vált, a bővült helyiségek kényelmesebbek lettek.

A kastély építéstörténeti kronológiája

A vár az első fennmaradt, 1667. évi városalaprajz szerint széles vizesárokkal körülvett alacsony szigeten állt a Rába árterében. (2. kép: a városalaprajz ÉK-i részlete) Az árokban a nyugati oldalon nyíló kapu előtt mesterséges szigetecske volt, rajta kétemeletes torony. A városból a várkastélyba vezető út ezen a kettős vizes árkon vezetett át, ácsolt fahidakon és az árok közé épített külső tornyon, mely előtt egy vas mozsárágyú állt. E toronyban lehetett az első felvonóhíd, a várkastély tömbje elé kinyúló kaputorony előtt pedig a második. A torony utáni harmadik kapuban gerendákból összerótt és vasalt súlyos csapórács működött.

2. kép

A török kiűzése után a feleslegessé vált várak közé tartozott Körmend is. Lerombolására a bécsi haditanács 1702. január 26-án adta ki a parancsot, de birtokosának, Batthyány II. Ádámnak sikerült megmentenie a várat. A Rákóczi-szabadságharc ideje alatt sokat szenvedett a város, 1706-ban Eszterházy Antal kuruc generális seregei porig égették a települést a palánkkal és a várkastéllyal együtt.

A védműből barokk főúri kastély építtetése Batthyány Lajos kancellár, később nádor nevéhez fűződik. Az eddig befelé forduló életmódot, védekezést hirdető épületet az új életfelfogásnak megfelelően új típusú kastélyá kellett átépíteni. Ezt már nem övezte vizesárok, hanem nyílt parkban állt. A kialakítandó épületegyüttes tervezője az olasz származású Donato Felice de Allio, aki már a 18. század első felében az osztrák barokk építészet egyik jelentős képviselője volt. A látvány megtervezése érdekében ekkor már a kastély távolabbi környezetét is bevonták a hatáskeltés körébe: épületeit egyetlen észak-déli tengelyre fűzték fel, a már átformált főépülethez több kilométeres távolságról fasorok vezettek. A tengely két oldalára azok a melléképületek kerültek, amelyek a kastély előudvarát alkották.

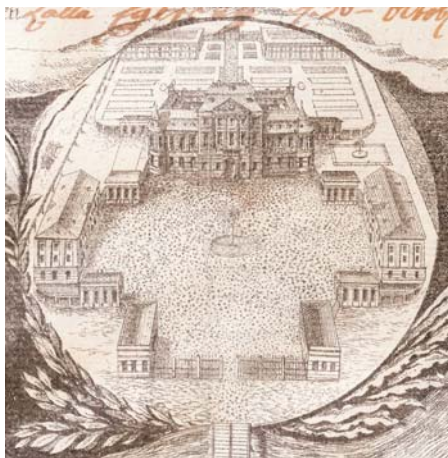
Az építkezés a várkastély kaputornyának elbontásával és a vizesárkok betömésével kezdődött. Ezután az egész épületre egy újabb emeletet húztak. A kastély főhomlokzatát az épület déli oldalán alakították ki, ide egy szélesen előrenyúló központi tömböt, ún. középrizalitot emeltek. A közepén főkapu állt, mögötte pedig az új kapualj helyezkedett el, mely a kastélyegyüttes tengelyét alkotva az északi szárnyon kialakított kapualjban folytatódott. A belső udvarban elbontották az árkádos folyosót, helyette ablakokkal megvilágított tömör falas folyosók épültek. A keleti oldalon megépült a kisebb Sala Terrena – hűsölőterem – két oldalán két-két díszes teremmel. A déli oldalt jórészt a kapualj és díszlépcső foglalta el, a meglévő emeleti részben személyzeti szobák kaptak helyet. Fölötte a második emeleten helyenként festett, illetve stukkódíszes mennyezetű, különböző méretű olajfestményekkel, bútorokkal, régiségekkel, hadizsákmányokból származó fegyverekkel díszített reprezentatív termeket, fogadó és lakószobákat alakítottak ki.

A főépület előtt elhelyezkedő melléképületek közül a nyugati kocsiszín volt, itt tartották az udvari hintókat. A keleti épületben a hátsólovak istállója kapott helyet, falán kétoldalt hét-hét falba épített vörös márvány etetővályúval.

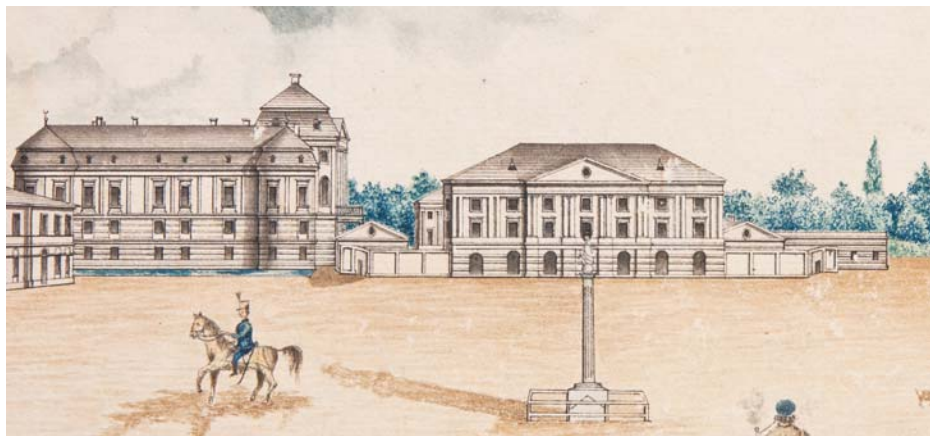
A déli udvar kétemeletes épületei közül a nyugati volt a lovarda. A keleti épület többféle célt szolgált. Földszintjén volt a nagyobbik Sala Terrena, a festéssel gazdagon díszített, márványoszlopsoros nyári nagyterem. A felette lévő kisebb csarnok ugyancsak ünnepi alkalmak céljaira szolgált. Az egyterű második emeleten abban az időben a levéltár és a könyvtár helyezkedett el. A következő, szemben lévő épületek szolgálati lakások voltak, itt lakott a hitbizományi jószágigazgató és a körmendi várnagy.

A századfordulón az új építészeti divat Körmentet is elérte, s e szembeben építették át 1799 és 1809 között az épületeket. A klasszicista stílus valamennyi épületre rányomta bélyegét: átalakították a déli főhomlokzat középrészét, melyre hatoszlopos erkély és föléje a hat fél oszlop által tartott háromszögű oromzat került, amit a Batthyányak aranyozott hercegi címere ékesített. Átépítették valamennyi külső és udvari homlokzatot, egységesen megnagyobbították az ablakokat, majd a manzárdtetőt is beépítették. Már a klasszicista állapotot mutatja a kastélyról fennmaradt első ábrázolás egy 1826-ra datálható körmendi céhlevélen. (3. kép: a céhlevél részlete)

Ezt követi Leithner András axonometrikus rajza a város főteréről, melynek keleti oldalát határolják a kastélyegyüttes épületei. (4. kép: a rajz részlete)

3. kép

4. kép

Az 1880-as években, Batthyány Ödön hercegsége idején historizáló átépítéseket hajtottak végre a kastélyegyüttes épületein, ekkor kapták a sárga színt. Ödön hercegsége idején készült az első fennmaradt fénykép a kastélyról (5. kép) és a nagy keleti épület márványterméről (6. kép), s nem sokkal később az épület a helyi képeslapok kedvenc témájává vált. (7. kép: a kastély

5. kép

6. kép

7. kép

8. kép

délről, 8. kép: a kastély melléképületeivel) Ödön halála után a grófi ágból származó szemorvos, dr. Batthyány László örökölte meg a hercegi címet és a hitbizományt. Az ő nevéhez fűződik a reprezentatív II. emelet átalakítása, és gazdag neobarokk stukkódíszítésének elkészítése 1920-ban. A stukkók jól láthatók az 1930-as években a könyvtárszobáról készített fényképfelvételen is. (9. kép)

1945-ben Batthyány-Strattmann II. László kénytelen volt elhagyni az ősei által 340 éven keresztül birtokolt körmendi kastélyt, melyet az orosz hadsereg foglalt el. Az épületben lakatnyát alakítottak ki, ez erkélyt tankokkal döntötték le. (10. kép: a kastély erkély nélkül) Amikor az orosz katonák 1957-ben elhagyták a kastélyt, a főépület berendezései ugyan már nem, de bel-

9. kép

10. kép

ső dekorációja még ép-ségben megvolt. (11. kép: a kastély díszterme az eredeti stukkókkal) Ezt követően a kastély belső tereit több ízben is érzéketlen módon megváltoztatták, közülük az 1960-as évek elején kollégiummá történő átalakítás volt a legkártékonyabb. Ekkor leverték a reprezentatív szint gazdag stukkódíszzeit, falakat bontottak el, melyek anyagát nem szállították el, hanem egyszerűen feltöltésként elhelyezték a földszinti helyiségekben. Az utolsó nagyobb átalakítás 2001-

11. kép

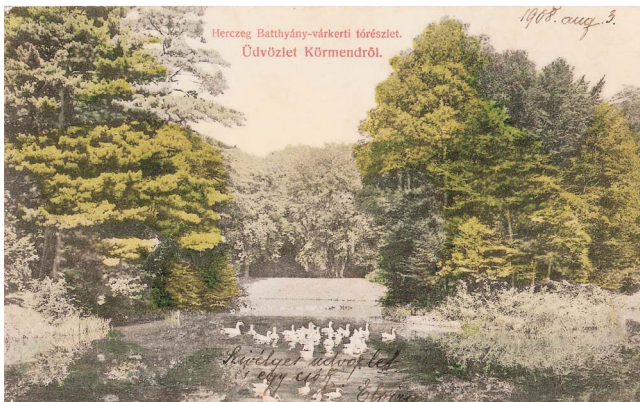
ben történt, amikor a kastélykápolnát állították helyre eredeti, 3 szintes formájában.

A várkert története és szobrai

A körmendiek által várkertnek nevezett kastélypark önmagában is kiemelkedő kerttörténeti és természeti értéket képvisel, a közel 150 történeti kertünk között az első tíz között tartjuk számon. Ezt a kiemelkedő szerepet elsősorban annak köszönheti, hogy a Batthyányak az évszázadok folyamán mindig értékes, és a kor divatjának megfelelő színvonalú, stílusú kertet alakítottak ki az egyre dekoratívabb kastély körül. (12. kép: a kastély északi kertje)

Az 1724-es várostérkép alapján az 1710-es években létrehozott kastélypark már majdnem elérte a mai kiterjedését, rendszere azonban még sokkal egyszerűbb volt. A kastélypark nagyszabású barokk átépítésére 1730 és 1770 között került sor. 1750 előtt indult meg a park nagyobb részét alkotó fácánoskert építése. A kor szokása szerint a kastélytól távol eső részeken, elkerített helyen tartották a fácánokat és más, egzotikusnak tartott állatokat. Az új fácánoskert főtengelye az egész kastélyegyüttes nagy észak-déli tengelyére merőlegesen, a főépület közép-vonalában, a földszinti kisebb Sala Terrenától indult keleti irányba.

A kastélypark 1780-as években történt átalakítása Batthyány-Strattmann II. Lajos idején zajlott. 1783-ban a várostól keletre húzódó Rába-kanyart átvágták, a régi folyómeder leszűkítve, középen tóvá duzzasztva megmaradt a parkon belül, és az új tóban két szigetet alakítottak ki. (13. kép: a várkert tó)

13. kép

A kertből a fácánokat és az állatokat kitelepítették, és az addig elég vadon kezelt fácánoskertet félig barokk, félig romantikus stílusú parkká építették át, melyet Johann Martin Fischer szobrász műveivel díszítettek.

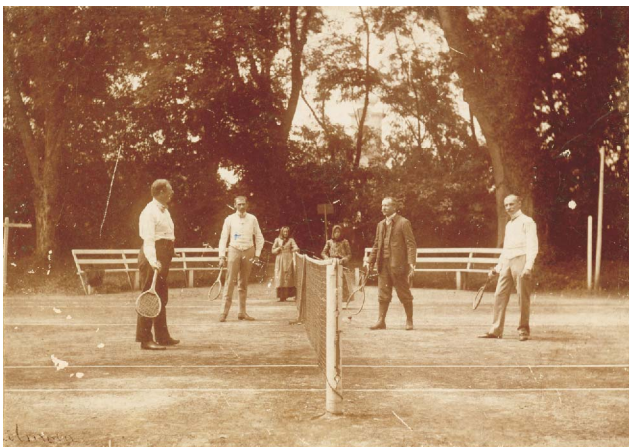

14. kép

A kastélyparkot 1795-1810 között alakították át tájképi kertté. 1795-ben összesen 480 darab, 52 féle egzotikus fát és cserjét rendeltek Németországból. Az iratanyag nagy gyepfelületek létesítéséről, újabb facsoportok ültetéséről, kerti tóról, hidakról és csónakokról, padokról és asztalokról, pihenő és sétahelyekről tanúskodik. A barokk tengelyekből néhányat fellazított formában meghagytak, mint például a kastélyra merőleges főtenget. Ennek a közepére állították 1810-ben az akkor divatos obeliszket, s ezzel befejeződött a tájkép kert építése. Ekkor ültették azt a juharlevelű platánt is, mely jelenleg Magyarország egyik legnagyobb ilyen fajú fája: törzskerülete 902 cm, magassága 35 m, koronaátmérője 45 m. 1812-ben találták a várkert területén a 14. századból származó un. körmendi kincset. A legjelentősebb magyarországi későközépkori kincsleletet Batthyány-Strattmann Fülöp herceg 1814-ben a Nemzeti Múzeumnak adományozta. (14. kép: a körmendi kincs edényei) A század elejétől vasárnap és ünnepnapokon a kert nyitva állt a látogatók előtt, sőt az 1840-es évektől a városban állomásozó katonaság térzenét adott benne.

Az északi kapu két oldalán álló növényházakban még a század második felében is tenyésztettek narancs- és citromfákat. Az 1880-as években a körmendi parkot az uradalmi erdészet vette át, ekkor építették fel a várkert északkeleti részén a vadászlakot, a délkeleti részen pedig a Körmendi Atlétikai Club alakított ki tenispályát. (15. kép) A századfordulóra a park elvesztette régi pompáját. Az 1960-as, 1970-es évektől az ide telepített ipar és egyéb építkezések a park területének jelentős csökkenését okozták, és gyakorlatilag a kastély és parkjának kapcsolatát szinteljesen megszüntették.

A várkertben az 1780-as években Johann Martin Fischer (1740-1820) akadémiai szobrász több alkotását is elhelyezték. Közülük legépebben maradt fenn a „virágfakasztó” Vertumnus és a csellel meghódított Pomona, a „gyümölcsök istennője”-nek kemény, fehér margit-bányai mészkőből faragott párosa. (16. kép) Fischer faragta kőbe Zephi-
rus és Flora együttlétét is. A másfél századig az idővel da-

15. kép

16. kép

coló szobor előhívta a megszálló katonaság pusztító ösztöneit: csak a talapzat töredékei maradtak fenn. Bravúros munkával Illés Antal szobrászművész faragta újra. A 2001-ben elkészült rekonstrukció az „esőt hozó nyugati szél istenét” és a rómaiak nagy tiszteletben tartott istennőjét, a tavaszt és a virágokat, a virulást is jelképező Flora alakját ábrázolja. (17. kép)

A kert távoli részén, a tó környékén álló Gessner-emlékkövet Battány-Strattmann II. Lajos állíttatta a maga korában divatos, de nem különösebben jelentős szentimentális költő, Salomon Gessner (1730-1788) tiszteltére 1786-ban. Az emlékkő híre ösztönözte Kazinczyt körmeneti látogatásra. Szintén Fischer alkotása az északi kertben található, homokkőből faragott Kybele szobor. A fej és végtagok nélküli későbarokk töredék a „nagy istenanya” Kisásziából elterjedt termékenység kultuszának kései képvisé-

17. kép

lője. Státuszát a mellkasán domborodó, sokszorozott bika herék teszik egyértelművé. (18. kép)

Batthyány-Strattmann Fülöp herceg ősei emlékére 1810-ben emeltette a 15 méteres, hasábcsonkagúla kombinációban összerakott obeliszket. Tetején a család ólomból készített, korábban aranyozott címerállata, a pelikán látható. A valaha lépcsős és díszburkolat övezte obeliszka a várkert fő-tengelyének közepén emelkedik. (19. kép)

18. kép

19. kép

A kastély tulajdonosai

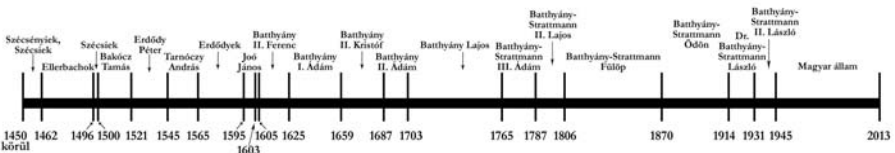
A város és vele együtt a várkastély a 15-16. században sűrűn cserélt gazdát. A Szécsiekkel rokon Ellerbach Bertold, később Bakócz Tamás, Erdődy Péter birtokolta, majd 1531-1539 között rövid ideig Battyány I. Ferencnek volt zálogbirtoka. Ő Bánffy Boldizsárnak adta át a várost, akinek özvegye rövidesen továbbadta, mígnem 1544-ben Erdődy Péter fegyveres haddal rohanta meg és ágyúkkal vette ostrom alá Körmentet. Az Erdődyek kezére visszakértült várost 1545 elején a király beleegyezésével Tarnóczy András naszádos kapitánynak adták át. Az e korból származó adatok szerint már biztosra vehető, hogy létezett a várost és a várat is körülölelő vizesárok és palánk. 1565-ben a legfeljebb ezer lakosú mezőváros 13 000 forintért cserélt gazdát, birtokosa ismét az Erdődy család lett. 1595-ben a horvát báni méltóságra emelt Erdődy Tamás eladta 21000 forintért Kaszaházi Joó János királyi személynöknek, de azt sokáig ő sem birtokolhatta, mivel az Illésházy mozgalomba keveredve hűtlenség vétsége miatt fő- és jószágvesztésre ítéltetett, így váltságként Körment több száz év után rövid időre ismét a király kezére került.

Illésházy elkobzott birtokait Henckel Lázár, az udvar legnagyobb hitelezője és hadiszállítója kapta meg. Az ő pénzügyi manővere révén cserélt gazdát a Joó Jánostól lefoglalt körmendi uradalom is. 1604. október 20-án Rudolf császár Körmentet 45 000 magyar forintért zálogosította el Henckelnek azzal, hogy hozzájárulásával továbbadhatja másnak is. Másnap írt is Henckel Batthyány I. Ferencnek: 45 000 tallér fejében átadja a birtokot. A földesúr kapott az ajánlaton, mert az év végéig ki is fizette a hatalmas összeget. Így nem volt akadály annak, hogy 1605. február 12-én átvegye a várat a várossal és a hozzá tartozó uradalommal együtt. E vételt II. Rudolf az 1606. július 6-án kelt adományozó okmányával szentesítette, Körment városát szolgálatai fejében Batthyány Ferenc, a dunántúli hadak fővezére kezébe adta. A Batthyányoknak saját nyugatra fekvő birtokaik – Németújvár, Rohonc, Szalónak – védelme érdekében volt szükségük Körmentre, amely település három és fél évszázadon keresztül a Batthyány család kizárólagos birtoka, uradalmi központja maradt.

A kastély Batthyány birtokosai

Batthyány II. Ferenc (1573-1625): Főlovászmester, soproni főispán, dunántúli kerületi főkapitány. Körment megvásárlója, az 1610-es években kétszer is átépítette a várat. (20. kép)

Batthyány I. Ádám (1610-1659): Főasztalnok, a grófi cím megszerzője, dunántúli kerületi főkapitány. Körmentnek hajdúprivilegiumot adományozott, az 1650-es években átépítette a várat. (21. kép)

A kastély birtokosai

20. kép

21. kép

22. kép

Batthyány II. Kristóf (1637-1687): Főpohárnokmester, vasi főispán, dunántúli kerületi főkapitány. Részt vett a körmendi csatában 1664. július 27-én.

Batthyány II. Ádám (1662-1703): Főpohárnokmester, vasi főispán, altábornagy, horvát bán, országbíró. A Haditanács rendelete ellenére megmentette a várat a lerombolástól. (22. kép)

Batthyány Lajos (1696-1765): Főpohárnokmester, vasi főispán, kancellár, nádor. A várat barokk kastéllá építtette át 1730-1745 között. (23. kép)

Batthyány-Strattmann III. Ádám (1722-1787): Vasi főispán, tábornok, horvát báni helytartó. A körmendi uradalmat bérbe adta, a kastély állapota ezen időszak alatt leromlott.

23. kép

Batthyány-Strattmann Ödön (1826-1914): A sikeres jachtversenyző a hercegi cím megörökléséig Angliában élt, ekkor azonban hazaköltözött, és körmendi kastélyát historizáló stílusban építette át az 1880-as években.

Dr. Batthyány-Strattmann László (1870-1931): Agrófi ágból származó szemorvos 1915-ben örökölte meg a hercegi címet és a körmendi kastélyt. 1920-ban költözött Körmendre, a kastély melléképületében szemkórházat rendezett be. (25. kép)

Batthyány-Strattmann II. László (1904-1966): Családjával a 2. világháború végéig lakott a körmendi kastélyban, 1945 márciusában menekülnie kellett az orosz katonaság elől. 1966-ban Bécsben hunyt el.

Batthyány-Strattmann II. Lajos (1753-1806): Vasi főispán, ezredes. Sokat tartózkodott körmendi kastélyában, melynek klasszicista átépítését ő kezdte el. A kastélyban fényes udvartartást alakított ki.

Batthyány-Strattmann Fülöp (1781-1870): Vasi főispán, ezredes. Befejezte a kastély klasszicista átépítését, a várkertben obeliszket emelt ősei emlékére. Hercegsége idején találták a körmendi kincset, melyet a Nemzeti Múzeumnak adományozott. (24. kép)

Batthyány-Strattmann Gusztáv (1803-1883): Az 1830-as években Angliába költözött. 1870-ben örökölte meg a körmendi uradalmat, amit a következő esztendőben 25 évre bérlőknek adott ki.

24. kép

25. kép

A kastély gyűjteményei

A kastély leltáraiból és a fennmaradt enteriőr-fotók alapján tudjuk, hogy a főúri rezidencia hercegi pompával volt berendezve. (26. kép: a hercegorvos dolgozószobája és a gobelin szoba) A barokk és rokokó bútoroknál is nagyobb értéket jelentettek a 2. világháború előtt a kastélyban őrzött gyűjtemények: a történettudomány számára rendkívül fontos családi levéltár, a tartalmilag és kötészetileg értékes könyvtár, valamint az országosan is jelentős gyűjtemény.

26. kép

27. kép

1945 áprilisában a gazdátlanra vált várat az orosz katonaság megszállta, s ezzel elkezdődött az épületben maradt ingóságok végleges pusztulása. A megmaradt bútorokat elhordták, egy részüket az ablakon kihajigálva összetörték. A híres fegyver- és nyeregtárat ritkaságaival együtt szétdúlták, a hatalmas, harmincöt köbméterre becsült levéltár iratait az épület ablakaiból a pusztára szórták. A kastélyban felhalmozott régiségeket azonban nemcsak pusztították, hanem lelkiismeretes, a történeti értékeket becsülő körmendiek mentették is. A levéltárat részben megsemmisítő orosz katonák kezei közül kockázatos körülmények között Kőszegi János igazgató-tanító körmendi diákok bevonásával, dr. Kevey István főszolgabíró, kisebb mértékben pedig Peszeszér József hercegi főkertész mentette meg 1945 nyarán a biztos pusztulástól. A kastély egyetlen műtárgya vé-

szelte át az orosz megszállást eredeti helyén: a Mária Teréziát a pozsonyi koronázási dombon ábrázoló festmény. (27. kép)

A Batthyány család az évszázadok folyamán hatalmas mennyiségű iratanyagot halmozott fel, melynek a hercegi ágra vonatkozó részét Körmenden, a kastély egyik melléképületében őrizték a 18. századtól. Az 1947-ben Körmendről Keszthelyre (28. kép: a körmendi hercegi le-

28. kép

29. kép

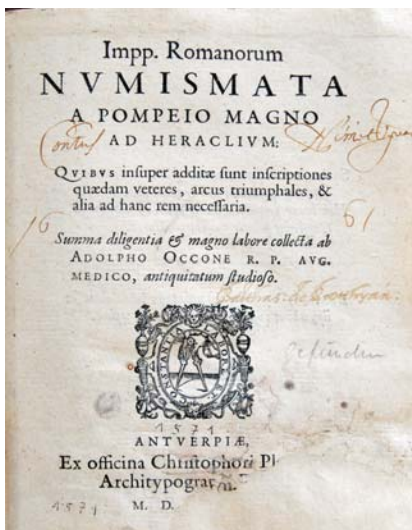
véltár Keszthelyre szállított anyaga), majd 1953-ban Budapestre került levéltár az 1956-os forradalom során újabb súlyos károkat szenvedett el. Az ország második legnagyobb, 210,7 folyóméter terjedelmű családi levéltára ma Budapesten kutatható a Magyar Országos Levéltárban. A Batt-

hyány levéltár köztörténetileg is igen értékes iratanyagot őriz a 17. századi törökellenes harcokkal kapcsolatban. Ebből a korszakból szintén becses források a részletes birtokigazgatási iratok. A 18. században országos tisztségeket betöltő családtagok révén került politikai, katonai és művelődéstörténeti szempontból fontos iratanyag a levéltárba. A 16-19. századra vonatkozóan pedig az összes magyarországi levéltárak között páratlan értékű missilisanyag maradt fenn benne. (29. kép: A Batthyány család részére kiadott címeradományozó oklevél, 1500)

Batthyány Károly könyvtárát Bécsben, Trautmannsdorfban és Payersbachban alakította ki. 1772-ben bekövetkezett halála után a család a herceg könyveiből tekintélyes gyűjteményt hozott létre Körmenden. (30. kép: a könyvtárszoba az 1930-as években) A könyvtár anyagát 1947 júliusában az Iparművészeti Múzeumban helyezték el, ahol ma 2617 kötetet tartanak nyilván. A gyűjtemény sokoldalúságát az egykori tulajdonos sokszínű érdeklődése határozta meg. Batthyány Károly tanulmányai nyomán, s hosszú hadi pályája során túlnyomórészt praktikus könyvekből álló, nagy könyvtárat gyűjtött össze magának. A könyvtár nemcsak tartami, hanem küllemi szempontok alapján is kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen több, különleges és egyedi kötéssel rendelkező mű is fel-lelhető benne. A kötetek egész- vagy félbőr kötést kaptak, nem ritka a dombornyomásos, aranyo-

30. kép

31. kép

zott előlapú példány köztük. A körmen-
di múzeum őrzi a Batthyány III. Boldizsár
könyvtárából származó, Numismata című
könyvet. (31. kép)

A kastély főépületében elhelyezett
fegyvergyűjtemény a nyeregtárral együtt a báró Miske Kálmán által felvett 1915. évi hitbizomá-
nyi leltár adatai szerint 980 tételből, több mint 1000 darabból állt. (32. kép: a fegyvergyűjte-

meny válogatott anyagá-
nak részlete a Vasvárme-
gyei Műtörténeti Kiállítá-
son, 1912-ben) Ekkor a
365 db puska, 134 db
pisztoly, 140 db kard, 37
db szurony kétharmadát
tette ki a gyűjteménynek.
A korábbi időkből szármá-
zó sodronyíngék, vérték,
sisakok, illetve a törökkel
vívott küzdelmek során ha-
dizsákmányként szerzett
török fegyverek és felsze-
relési tárgyak számottevő
értéket képviseltek. A
sátrak, hadijelvények,

32. kép

nyergek, díszes nyeregtakarók és lószerszámok, puzdrák, íjak, lándzsák a gyűjtemény látványosságai közé tartoztak. Egy 1916-ban készült fotó tanúsága szerint az ágyúmodelleket a díszlépcsőház korlátjának díszítésére is felhasználták. (33. kép) A gyűjtemény legértékesebb darabja egy Zsigmond-kori elefántcsont nyereg volt, mely egy 1969. évi árverésen került a Bostoni Szépművészeti Múzeum

33. kép

34. kép

35. kép

tulajdonába. (34. kép) A kastélyt megszálló orosz katonák a fegyverek egy részét összetörték, megrongálták, elhurcolták. Kőszegi Jánosnak 650 darabot sikerült megmenteni belőle, melyeket 1948-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba szállítottak. (35. kép: karabély a Batthyány fegyvergyűjteményből, Magyar Nemzeti Múzeum) A körmendi múzeumba 2011-ben, 66 év lappangás után került adományként a fegyvergyűjtemény egyik kiemelkedő darabja, egy mozsárágyúmodell. Az érdekes szimbólumokkal díszített modell jelentőségét mutatja, hogy az országos kiállításokon kívül az 1900. évi világkiállításon is szerepelt. (36. kép)

36. kép

Felhasznált irodalom

A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden. 2005. október 27-29. Szerk.: dr. Nagy Zoltán. Körmend, 2006

Koppány Tibor: Körmend építéstörténete. Körmend, 1986

Dr. Nagy Zoltán: A körmendi Batthyány várkastély évszázadai. Testis temporis 2. Körmend, 2003

Salamon Nándor: Körmend szobrai és emléktáblái. Testis temporis 5. Körmend, 2004

Die Baugeschichte des Schlosses

Das Schmuckstück der Stadt Körmend, das Batthyány-Strattman Schloss, ist eines der bedeutendsten Denkmalkomplexe unseres Landes. In Ungarn gibt es fünf Bauten, die den ungarischen Schlossbau am meisten repräsentieren und so aus Sicht des kulturellen Gemeinzieles besondere Schlösser sind: Óbuda, Zichy-Schloss; Fertőd, Esterházy-Schloss; Gödöllő, Grassalkovich-Schloss; Körmend, Batthyány-Strattmann Schloss; Keszthely, Festetics-Schloss. Das Denkmal in Körmend ragt mit seiner langen Historie unter den oben angeführten Schlössern empor, denn für die Gestaltung des Barockschlosses wurden die im Laufe des 17. Jahrhunderts erbauten befestigten Mauern des Schlosses aus dem 15. Jahrhundert verwendet.

Über das Gebäude an der nordöstlichen Ecke der Stadt – den Vorgänger des heutigen Burgschlosses – wissen wir erst aus dem Jahre 1459. Die Bauherren waren vermutlich die Besitzer von Körmend, die Szécsényi-Familie. Das Architekturbild ist unbekannt, aus dem Mittelalter sind weder Aufzeichnungen, noch Beschreibungen vorhanden. Die Stadt samt ihrem Renaissance-schloss wechselte oft ihren Besitzer: Bertold Ellerbach, später Tamás Bakócz und schließlich die Erdődy-Familie. Mit der anbahnenden Türkengefahr wurde die Burg, die sich im Besitz der Batthyány-Familie befand, verstärkt. Als Resultat standen an allen vier Seiten Gebäudeflügel mit Türmen über ihnen. Anstelle des hölzernen Terrazzo auf dem Hof verlief ein auf Ziegelpfeilern gebautes, mehrstöckiges Terrazzo mit Arkaden. Die Fenster öffneten damals zumeist auf den Hof, es gab aber auch welche, die nach Außen geöffnet wurden. Der massive und wuchtige mittelalterliche Charakter des Burgschlosses ist zwar erhalten geblieben, das Innere wurde aber wohnhafter, und die erweiterten Räumlichkeiten bequemer.

Die Burg stand anhand des ersten Grundrisses aus dem Jahre 1667 auf einer mit einem Wassergraben umgebenen niedrigen Insel in dem Überschwemmungsgebiet der Raab. In dem Graben befand sich vor dem Tor auf der Westseite eine kleine Insel mit einem zweistöckigen Turm. Der Weg aus der Stadt zu dem Schloss führte über diesen doppelten Graben auf Holzbrücken und den äußeren Turm, vor dem ein Mörser aus Eisen stand. In diesem Turm dürfte die erste und vor dem Torturm, der sich auf den Komplex des Schlosses öffnete, die zweite Zugbrücke gestanden haben. In dem dritten Tor nach dem Turm gab es ein aus Balken gebautes und mit Eisen verstärktes Fallgitter.

Nachdem die Osmanen vertrieben wurden gehörte auch Körmend zu den Burgen, die überflüssig geworden sind. Der Wiener Kriegsrat gab 1702 den Befehl zu ihrer Zerstörung, aber Adam Batthyány II., dem Besitzer ist es gelungen die Burg zu retten. Die Stadt litt während des Rákóczi-Freiheitskampfes (1703-1711) sehr viel. Die Kuruzen des Generals Antal Esterházy haben die Stadt samt der Befestigung und des Schlosses 1706 niedergebrannt.

Das gesellschaftliche Gewicht des barocken Bauherren des Schlosses – des Kanzlers Lajos Batthyány, der im Zeitraum 1751-1765 der Palatin Ungarns war – zeigte sich auch in den Bautätigkeiten. Anhand seiner Aufträge wurden die großräumigen Umgestaltungsarbeiten begonnen.

Das Renaissanceschloss, welches bisher eine introvertierte Lebensweise und die Verteidigung verkündete, musste im Sinne der neuen Lebensauffassung zu einem neuen Schloss umgebaut werden. Dies wurde nicht mehr von einem Wassergraben umgeben, sondern stand in einem offenen Park. Der Planer des zu gestaltenden Gebäudekomplexes war der Italiener Donato Felice de

Allio, der bereits in der ersten Hälfte des 18. Jahrhundert ein bedeutender Vertreter der österreichischen Barocke war. Die Gebäude des Schlosskomplexes wurden entlang einer einzigen, nord-süd ausgerichteten Achse angeordnet, Alleen führten über mehrere Kilometer zu dem umgeformten Hauptgebäude. Die Nebengebäude, die auf beiden Seiten der Achse angebracht wurden, bildeten den Vorhof des Schlosses.

Die Bauarbeiten begannen mit dem Abtragen des Torturmes des Schlosses und dem Zuschütten des Burggrabens. Danach wurde über das gesamte Gebäude eine neue Etage gebaut. Die Hauptfassade des Schlosses wurde auf der Südseite des Gebäudes errichtet, hierher baute man einen weit vorspringenden zentralen Block, den sog. Mittelrisalit. In dessen Mitte stand das Haupttor und dahinter die Einfahrt, welche die Achse des Gebäudekomplexes gebildet hat und in der Einfahrt in dem Nordflügel fortgeführt wurde. In dem Innenhof wurde der Korridor mit Arkaden abgetragen, an dessen Stelle wurden durch Fenstern beleuchtete Korridore mit dicken Wänden gebaut. Auf der Ostseite wurde der kleinere Sala Terrena – Abkühlraum – an beiden Seiten mit jeweils zwei prunkvollen Zimmern gestaltet. Auf der zweiten Etage wurden verschiedene repräsentative Räume, Empfangs- und Wohnzimmer mit teilweise bemalten, bzw. mit Stukkos geschmückten Decken, verschieden großen Ölgemälden, Möbeln, Antiquitäten und erbeuteten Waffen gestaltet.

Unter den Nebengebäuden vor dem Hauptgebäude war das Westliche die Remise, hier wurden die Hofkutschen gelagert. In dem östlichen Gebäude wurde die Scheune der Reitpferde mit jeweils sieben in die Wand eingebauten Tränken angebracht.

Unter den zweistöckigen Gebäuden des südlichen Hofes war der Reitstall das Westliche. Das östliche Gebäude diente mehreren Zwecken: im Untergeschoss befand sich der größere Sala Terrena, der mit Marmorsäulenreihen verzierte Prunksaal für den Sommer. Die darüber gelegene, kleinere Halle diente ebenfalls festlichen Zwecken. In der zweiten Etage, die aus einem Raum bestand, wurden das Archiv und die Bibliothek untergebracht. Die nächsten, gegenüberliegenden Gebäude waren Dienstwohnungen, hier wohnten der Gutsverwalter des Fideikommiss und der Burgkapitän von Körmend.

Die neue Architekturmode an der Jahrhundertwende hat auch Körmend erreicht und diesem Geiste wurden die Gebäude zwischen 1799 und 1809 umgebaut. Der klassizistische Stil drückte seinen Stempel auf sämtliche Gebäude auf: der mittlere Teil der südlichen Fassade wurde umgestaltet, so kam ein Balkon mit sechs Säulen und darüber eine von sechs Halbsäulen getragene Giebel mit dem vergoldeten Fürstwappen der Familie Batthyány. Sämtliche Fassaden an der Außenwand und im Hof wurden umgebaut, sämtliche Fenster vergrößert und auch das Mansarde-Dach zugebaut.

In den 1880er Jahren wurden zu den Zeiten des Ödön Batthyány historisierende Umbauten an den Gebäuden des Schlosskomplexes durchgeführt und so wurde das Gebäude gelb. Nach dem Tod von Ödön erbt Dr. Ladislaus Batthyány, der Augenarzt aus dem Grafenzweig der Familie, den Fürsttitel und das Fideikommiss. Mit seinem Namen sind die Umgestaltung der repräsentativen zweiten Etage, sowie die Erstellung der reichen, barocken Stukkoverzierungen im Jahre 1920 verbunden.

1945 war Ladislaus Batthyány-Strattmann II. gezwungen das Schloss, welches seine Vorfahren über 340 Jahre besaßen und welches die Rote Armee besetzt hat, zu verlassen. In dem Gebäude wurde eine Kaserne eingerichtet und der Balkon mit Panzern abgerissen. Als die russischen Soldaten 1957 das Schloss verließen, war die Dekoration im Inneren intakt, wenn auch sämtliche Möbelstücke des Hauptgebäudes weggetragen wurden. Dann wurden die inneren Räumlichkeiten

mehrere Male auf taktloser Weise geändert, die schädlichste Umgestaltung erfolgte Anfang der 1960er Jahre als das Schloss zu einem Schülerheim umgebaut wurde. Damals wurde die vierte Etage des Gebäudes samt dem Dachwerk abgetragen und die reich verzierten Stukkos abgeschlagen. Die letzte, größere Umgestaltung erfolgte 2001, als die Schlosskapelle in ihrer ursprünglichen Dreietagenform wiederhergestellt wurde.

Der Burggarten

Der Schlosspark, den die Einwohner von Körmend Burggarten nennen, vertritt in sich einen besonderen gartenhistorischen und natürlichen Wert und ist unter den ersten zehn der beinahe 150 historischen Gärten. Der in dem 18. Jahrhundert gestaltete französische Park wurde im Laufe der Zeiten zu einem englischen Park umgestaltet. Dies erfolgte in einer Weise, dass die charakteristischen barocken Achsen, in dessen Zentrum, das Schloss steht, bis heute erhalten geblieben sind. Dem Geschmack der Zeit nach wurden exotische Pflanzen angesiedelt, in den Kreuzungen der Straßen wurden Rastplätze gestaltet und Statuen angebracht. In dem Park wurden auch bedeutende Kunstwerke angebracht, unter den Werken des Wiener Bildhauers Fischer stehen die Statuengruppen Zephyrus und Flora, sowie Vertumnus und Pomona. In der Mitte des Park steht der im Jahre 1810 errichtete und mit dem Wappentier der Familie verzierte Obelisk, auf der eine Bronzetafel die berühmten Vorfahren der Familie ehrt.

Die Eigentümer des Schlosses

Die Stadt und das Renaissance-Burgschloss wechselten im 15-16. Jahrhundert ihren Eigentümer: Bertold Ellerbach, später Tamás Bakócz, gefolgt von der Erdődy-Familie. 1595 verkaufte Tamás Erdődy an János Kaszaházi Joó, dem königlichen Personalis, aber auch er hatte sie nicht lange inne, denn aufgrund seiner Involvierung in der Illésházy-Bewegung wurde er zum Verlust von Haupt und Besitztümern verurteilt und Körmend gelangte nach mehreren hundert Jahren für eine kurze Zeit in den Besitz des Königs.

Die konfiszierten Güter von Illésházy erhielt Lázár Henckel, der größte Waffenlieferant und Gläubiger des Hofes. Durch sein Finanzmanöver wechselte auch das von János Joó konfiszierte Gut seinen Besitzer. Am 20. Oktober 1604 verpfändete Kaiser Rudolf Henckel die Stadt für 45.000 ungarische Forint und dieser verkaufte sie für 45.000 Taler an Ferenc Batthyány II. Die Batthyány-Familie benötigte Körmend zum Schutz ihrer Güter – Güssing, Rechnitz, Schlainig – in dem Westen. Die Stadt blieb über dreieinhalb Jahrhunderte das ausschließliche Gut und Verwaltungszentrum der Familie.

Die Batthyány Besitzer des Schlosses:

Ferenc Batthyány II. (1573-1625): kaufte Körmend und ließ die Burg in den 1610er Jahren zweimal umbauen.

Adam Batthyány I. (1610-1659): schenkte Körmend das Haidukenprivileg, ließ die Burg in den 1650er Jahren umbauen.

Kristóf Batthyány II. (1637-1687): nahm an der Schlacht von Körmend am 27. Juli 1664 teil.

Adam Batthyány II. (1662-1703): rettete die Burg auf Anordnung des Kriegsrates vor der Zerstörung.

Lajos Batthyány (1696-1765): ließ die Burg in dem Zeitraum 1730 - 1745 zu einem Barockschloss umbauen.

Adam Batthyány-Strattmann III. (1722-1787): verpfändete das Gut zu Körmend, der Zustand des Schlosses verschlimmerte sich.

Lajos Batthyány-Strattmann II. (1753-1806): hielt sich oft in dem Schloss auf und begann es im klassizistischen Stil umzubauen. Im Schloss richtete er einen pompösen Hof ein.

Fülöp Batthyány-Strattmann (1781-1870): beendete den klassizistischen Umbau und errichtete einen Obelisk zum Eingedenk seiner Ahnen. Während seines Fürstentums wurde der Schatz von Körmend gefunden.

Gusztáv Batthyány-Strattmann (1803-1883): zog in den 1830er Jahren nach England. Erbte das Gut zu Körmend im Jahre 1870 und verpachtete es ein Jahr später für 25 Jahre.

Ödön Batthyány-Strattmann (1826-1914): erfolgreicher Jachtfahrer, lebte bis zum Erwerb des Fürsttittels in England, dann zog er nach Hause und ließ das Schloss im historisierenden Stil in den 1880er Jahren umbauen.

Dr. Ladislaus Batthyány-Strattmann (1870-1931): Der Augenarzt aus dem Grafenzweig der Familie erbt den Titel und das Schloss 1915. Er zog 1920 nach Körmend und richtete in dem Nebengebäude ein Augenkrankenhaus ein.

Ladislaus Batthyány-Strattmann II. (1904-1966): Lebte mit seiner Familie bis zum Ende des 2. Weltkrieges in dem Schloss zu Körmend. Im März 1945 musste er vor der Roten Armee fliehen. Er starb 1966 in Wien.

Einrichtungen und Sammlungen

Anhand der Inventare und der erhalten gebliebenen Fotos aus dem Interieur wissen wir, dass die Residenz des Adelsherren mit fürstlichem Pomp eingerichtet wurde. Größere Schätze als die barock- und Rokokomöbel waren die in dem Schloss vor dem 2. Weltkrieg aufbewahrten Sammlungen: das für die Geschichtswissenschaft immens wichtige Archiv der Familie, die aus der Sicht der Historie und der Buchbindung wichtige Bibliothek, sowie die Waffensammlung, die auch auf nationaler Ebene wichtig ist.

Die Burg, die im April 1945 verwaorlost wurde, wurde von der Roten Armee besetzt und damit begann die endgültige Zerstörung der Mobilien in dem Gebäude. Die erhalten gebliebenen Möbel wurden weggetragen, ein Teil zerbrach als es aus dem Fenster geworfen wurde. Das berühmte Waffenarsenal und die Sattelsammlung wurden durchwühlt, die 35 Kubikmeter umfassenden Dokumente des Archivs wurden aus den Fenstern des Schlosses auf den Boden geschmissen. Die gewissenhaften Einwohner von Körmend haben die in dem Schloss angehäuften und zerstörten historischen Werte aber auch gerettet. So gelangten die geretteten Briefe in das Nationalarchiv, die Bibliothek in das Kunstgewerbemuseum und das Waffenarsenal in das Nationalmuseum.